

Валентина
ГРИЩУК

Експерименти

з "Кармен"

У Києві існує чи не єдиний театральний режисер, який має щасливий дар переконувати багатих, що в його твори варто вкладати гроші. При цьому він, всупереч теорії, викладений в "Партійній організації і партійній літературі" про залежність художника або від грошового мішка, або від панівної ідеології, - поки що неконтрольований, як стихія, - що, безумовно, викликає симпатію. Шкода тільки, що другий дар - дар популяризатора власних творінь в нього більший за третій його талант, а саме - за майстерність режисерську. Звичайно, це Андрій Жолдак.

Всім відомо, що історія Кармен - про жіночу свободу.

О, Кармен, що ігнорує тих, хто вимагає обов'язків дружини, а прав наложниці! О, Кармен, цариця любові, що змушена спілкуватися з її рабами! О, Кармен, що не сприймає чоловіків всерйоз, ні одного! "А поцілунок Кармен, довгий, довгий поцілунок... Від однієї цієї думки чоловіки втрачають розум" (З режисерської анотації до вистави).

Та вистава не про Кармен, а про її коханця Хосе, не про свободу, а про любов, що танцює між вічним Життям і вічною Смертю і своїми п'янкими ритуалами викликає на Землю нові душі, даруючи їм тіла, або навпаки - запропонує когось до могили. Та й що таке народження і смерть, як не "вхід" і "вихід" між світами. Як в метро. Древні

говорили, що любов і голод керують світом. Воля розвивати душу - любов, воля розвивати тіло - втамовування голоду.

Напевно, така головна філософія вистави А.Жолдака, хоча в ній стільки початого і недомовленого, стільки обірваних нот і стільки бічних тем, які претендують на головні, що важко говорити з певністю. Таке враження, ніби режисер спеціально пустив матеріал з гори - нехай сам собі русло шукає.

Нещодавно з'явилася революційна теорія київського вченого М.Бургіна в інформатиці, яка виходить за межі цієї науки і стосується кухні творчої діяльності. Там романтизм трактується як спрямування енергії на

"я" художника, тобто на передавач інформації; класицизм - як увага до самого твору, тобто енергія спрямована на канал зв'язку, а умовно названий "практицизм" - це уважність до аудиторії, тобто до приймача інформації.

Вистава "Кармен" - типовий приклад того, як режисер видурює з майбутнього глядача гроші, обіцяючи зайнятися "практицизмом", а потім у своє задоволення працює в стилі новітнього романтизму, тобто по-сучасному "стібаючись", звертає увагу на свій власний світ, уподобання, проблеми, на своє "я", разом з тим вимагаючи від глядача розуміння.

Нещодавно в тому ж приміщенні театру Російської драми гастролював "Ленком". Дорогі квитки на

комерційні вистави, ажіотаж, аншлаги, публіка в захваті. Їй обіцяли “зробити красиво” і не обдурили. Андрій Жолдак дозволяє собі у виставах, начебто комерційних, таку велику дозу експериментаторства, нарочитої алогічності, деструктивності, чи просто кажучи режисерської недбалості під назвою “каша”, яка, разом з тим, претендує на символічну насиченість, що дивує тотальна доброта нашого глядача, який широко намагається все це зрозуміти, щоб простити, більше того - емоційно пройти разом з героями вистави через перипетії їхнього життя.

У “Кармен” повно образів, ніяким чином не прив’язаних до канви подій, тобто рушниць, з яких ніхто й не збирався стріляти. На початку вистави Хосе бігає то з надивною кулькою, то з акордеоном, то з гвинтівкою серед лісу паличок з лампочками на верхівках (припустимо, що ці вогники символізують вечірнє місто, хоча, правду кажучи, це більше нагадує відому сценографію Д.Лідера, де зі свічки виростає Всесвіт, з тою різницею, що картина ця геть спрофанована). Отже, - вечірнє місто, гримить метро, французькою щось оголошують, напевне, станції (добре, що з анотації до вистави дізнаємося, що дія “Кармен” відбувається у Парижі в 30-х роках цього століття. Інакше хто б про це здогадався?). Незрозуміла прелюдія закінчується, Хосе, врешті-решт, зустрічається з Кармен і раптом ряди свічок піднімаються в небо, перетворюючись в повітрі в спіралеподібну конструкцію, що нагадує “Вежу III Інтернаціоналу” відомого художника Татліна. Все це відбувається під гуркіт молота по жесті, що означає шум метро. Припустимо, що ця сценографічна трансформація при першій зустрічі головних героїв свідчить про передчуття трагедії, яка станеться у фіналі, але надалі конструкція з надокучливим гуркотом опускається або піднімається просто так, можливо, щоб додати глядачу адреналіну проти сонливості. Ось так легковажно поводить себе головний, так би мовити, сценографічний персонаж, а другорядні взагалі гуляють самі по собі. Втім, відчувається, що неконструктивність режисерських побудов, відсутність у виставі “червоної нитки”, будь-якої дидактики - річ принципова. Режисер спец-

іально акцентує увагу глядачів-спонсорів, глядачів-журналістів, просто-глядачів на своїй стихійності, некерованості, скидаючись на іншого учня Васильєва - Бориса Юхананова. Жолдак, напевне, міг би так само сказати, що його вистава - інстинктивний політ зграї у вирій.

...Еротичні фото початку століття, демонстровані через епідіаскоп на заднику, або на напівпрозорій завісі перед сценою, на яких пухкенькі жінки відважуються показати маленьке персо, але взагалі здаються теперішньому глядачеві аж надміру цнотливими; похід туди-сюди по авансцені лолітоподібних одноамітно-симпатичних дівчаток з одною оригінальною товстухою на чолі, “німе кіно”, натуралістично відтворене на сцені, де актори швидко рухаються, жестикулюють, намагаються щось довести один одному, але звук відсутній (артисти проробляють все це, як і інші забанки керівника, - бездоганно); штучний сніг, який видихає спеціальна машина, ховаючи в тій заметілі Хосе і Кармен, - все це виглядає цікавим, але зайвим. Якби ці елементи творили атмосферу Парижа початку століття, то це було б доречним, але як, взагалі, можна робити ставку на атмосферу міста, в якому 99 відсотків глядачів ніколи не бувало? Заїжджені паризькі кабарецькі пісеньки, які красивим грудним голосом співає Спесівцева-Кармен, теж не особливо допомагають.

Одноногий чоловік на милицях з вудочкою, який періодично проскакує сцену по-діагоналі, викликає сміх, хоча теж, ніби-то, трагічно закоханий в Кармен.

Таким чином, ці, та безліч інших деталей, які не тримаються купи, утворюють ситуацію, де будь-яка примха режисера вже не здивує, хоча вона на те розрахована.

Зрозуміло, що будь-який романтизм передбачає епатаж. Епатаж цей може бути величним, як у Шевченка, коли він, обурений за нещасну долю України, по-лицарськи захищає її, як дорогу жінку, як матір і ставить ультиматум: “...А до того - я не знаю бога”. Отакий собі кураж перед Всевишнім. Але епатаж може бути дешевим, як у більшості теперішніх “романтиків”, в тому числі й у Жолдака: “...А до того - я не знаю преси”, або щось подібне.

Ця вистава - не “красива для красивих”. Його “Кармен”, скоріше, для власної режисерської кухні, поки що тільки пошук, а не відшліфований твір. Вистава довга і часто нудна. Провали дії, відсутність грамотної драматургійної структури змушують деколи аж подрімати до чергового гуркоту, та наступна сцена раптом потрясає щирістю, енергійністю, свіжістю режисерського та акторського мислення. Перли, розсипані на смітнику, змушують глядача уважно розглядати всілякий вторинний непотріб, щоб, бува, не прогавити наступної коштовності, що приносить стільки естетичного задоволення. Ці прекрасні моменти найчастіше пов’язані з особистістю Хостікоєва. В одному з інтерв’ю А.Роговцева сказала, що по-доброму заздрить тій ніжності, що виникає між залом та Хостікоєвим у виставі “Кармен”. Актриса підбрала до цього феномену дуже точне слово, до якого не додумався б жоден із критиків.

Робота артиста виглядає нереальним дивом на загальному тлі буденності. Це тим більше незвично, що тканина вистави - суцільні картаті стилізації, а Хостікоєв добросовісно дотримується правил школи психологічного театру. Його герой Хосе - єдина людина у виставі, відкрита для високих енергій, у всіх інших (у Кармен в тому числі) пристрасті вирують тільки нижче пупа.

Любов - єдина енергія, якій вільно гуляти скрізь, вільно повертатися з подорожі до пекла чистою, бо хіба можуть Сонце чи Місяць забруднитися, віддзеркалюючись в калюжі? Закохавшись, Хосе по-дитячому радіє, коли бачить у воді місяць, ніби помітив це вперше. Він підстрибує, наспівує, дивлячись то на небо, то з містка у воду. Він не знає, що у цієї радості - усмішка смерті. Він уб’є Кармен, наївно сподіваючись, що, вбиваючи своє або чийсь тіло, можна вбити душевні муки.

Хостікоєв-Хосе органічний у коханні, ширий в кожному слові, рухові, репліці, у російському (чого не французькому?) романсі “Не уходи”, який проходить рефреном через усю виставу, так само як відлунюючі крики чоловічого і жіночого голосів: “Кар-ме-е-е...” і, як відповідь: “Хо-се-е-е...”, ширий і живий у всьому настільки, що його подруга Кармен здається мертвою ще до того, як він її вб’є.

Режисерсько-акторська екстернатура

започаткована у жовтні 1996 року при центрі сучасного мистецтва "Дах". Перший рік навчання - сезон 1996-1997 років - був для студентів новоутвореної студії досить плідним. Окрім практичних (хореографія, трюки, вокал) та теоретичних (історія стилів, кіно, музики) дисциплін учасники екстернатури мали можливість прослухати курс лекцій режисера Бориса Юхананова (учень А.Ефроса, А.Васильєва, Москва) та працювати під керівництвом режисера Володимира Оглобліна (Київ).

Результатом цієї програми стали дві прем'єри: "Воскреслий та злий" (режисер Т.Оглоблін), "Ескоріал" (режисер В.Троїцький) та Фестиваль-школа "Дах", що відбувся наприкінці минулого театрального сезону.

У вересні цього року організатори оголосили додатковий набір і мають на меті розширити програму навчання.

відгук

Шановна пані Ларисо!

Дозвольте висловити Вам як редактору, а також В.Грицук, автору статті про Національний академічний театр російської драми ім.Лесі Українки, щиру подяку за професійний, змістовний розгляд нашої роботи. Не дуже часто в Києві з'являються подібні серйозні статті, які містять у собі намагання прослідкувати творчі процеси, що відбуваються в театрі. Саме це й викликає повагу з мого боку.

Звичайно, можна відзначити, що з деякими положеннями матеріалу В.Грицук можна посперечатись. Це нормальне явище. Але головне - це її вірна професійна тональність як критика, доброзичливість, розуміння суті й знання того предмету, про який вона пише.

Ще раз висловлюю вам свою повагу та щиру вдячність.

*Генеральний директор-художній керівник,
народний артист України
Михайло Резнікович.
15 липня 1997.*

Але, скоріше, це знову таки вина режисера, а не В.Спесівцевої. Стиль - то завжди точно задані просторово-часові координати і якщо хтось думає займатися стилізаціями, то має пам'ятати про національність героїв твору та про час, в якому вони діють. Жолдак вириває персонажів з давно складеного культурного контексту. Красива, граційна, висока дівчина Спесівцева змушена бути загальностатистичною французькою тридцятих років, разом з тим конкретно іспанкою Кармен, разом з тим сучасною іноземкою на Україні з ламаною російською мовою. Якій із найгеніальніших це під силу? А Вікторія Спесівцева зовсім молода артистка, без досвіду, без техніки. Її просто шкода. Так само, як і Хостікоєва, що виглядає золотом, кинутим у болото. Не зрозуміло, як артист здатен бути переконливим в тих ситуаціях, в які поставив його Жолдак. Дивно, що не чути жодного смішка в залі, коли спаралізований від потрясіння, запинаючись і смикаючись, він говорить коханій палкі слова, коли намагається грати на улюбленому акордеоні, вести машину. Адже неможливо бути вишуканим, красивим поетичним коханцем і водночас жалюгідним прозаїчним калікою! Виявляється, такий діапазон під силу Анатолію Хостікоєву.

Абсолютна відкритість, беззахисність Хосе перед холодною, збайдужілою Кармен перетворюється в агресивність. "Я втомився - говорить він, - вбивати твоїх коханців, і я вб'ю тебе". Він дає Кармен подумати, але вона правдива у своїй свободі так, як він у своєму коханні й не приймає життя у подарунок.

Чому приваблює багатьох, здавалося б, простенький сюжет Меріме? Крім того, що він про рідкісну пташку на Землі - про свободу, особливо жіночу; він ще й про душевну щедрість, архетипічно відображену в міфах багатьох народів про богів і богинь. Про таку щедрість, коли великий скарб - любов - роздаровується просто так, не зважаючи закланно, вартий чи ні перший зустрічний такого багатства. Якби роздумував Христос, чи треба заради людства терпіти муки, то він, напевно, вирішив би не на нашу користь, бо хіба варта людність такої жертви? В образі Кармен живе

відгомін повії Марії Магдалини, що обмила ноги подорожньому та витерла їх своїм волоссям. Ця сила доброти витягла її з брудного ремесла і зробила святою.

Яку Кармен ми бачимо у виставі? Пусту, красиву жінку, якій нічого запропонувати чоловікові, крім тіла.

...Можливо, комусь із глядачів сподобалася довга оголена нога Кармен-Спесівцевої, яку вона піднімає, щоб відпихнутися від грудей Хосе-Хостікоєва, або інший подібний момент вистави - ефектний, витончений (яких було досить завдяки балетмейстеру Аллі Рубіній), наприклад, та сцена, коли з-під широкої спідниці Кармен, що чекає побачення, раптом з'являється веселе обличчя Хосе, - але найцікавішою, напевне, була у виставі оголена душа чоловіка. Чоловіки із задоволенням демонструють себе у сфері політики, науки, мистецтва. Це чоловічі світи і вони горді діяльністю в них, але якщо відбуваються якісь катаклізми, то по-дитячому знизують плечима: "Як воно могло статися?" - Так, ніби не вони організують війни чи мирний атом, що раптом виходить з-під контролю. В мистецтві чоловіки мають набагато більше масок, щоб прикривати свої комплекси. По-справжньому щиро вони досліджують жіночу жушу і жіноче тіло, проробляючи це, звичайно, для себе. Нормальних жінок не так уже й цікавить усмішка Джонкони чи некрасиво вкорочені драпірковкою ноги Данаї, щоб підкреслити, що тіло призначене для єдиного, а не для захватів загалу, нехай і платонічних. Цікаво побачити безцеремонно оголену душу чоловіка, адже образ покинутої жінки добре таки приївся. Сам факт, що чоловіки сучасного світу, і зокрема театру, починають потроху визнавати першочергову значимість любові і сім'ї (Жолдак навіть намагається видати Кармен заміж і завдяки якомусь аж духовному еротизмові Хосе, що вихлюпувався і на партнершу, і на глядачів, в цій "Кармен", це виглядало б переконливіше, ніж смерть героїні, бо тільки недостатньо сильне почуття застряє в тенетах грубих пристрастей), так ось - сам цей факт обнадіює, що чоловіки коли-небудь перестануть оскверняти насиллям, війнами і Жінку, і Землю, чекаючи після цього від них здорових плодів.